

Нікітіна-Дудікова Г. Ю. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики та судової медицини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-0061>

Компаративістський аналіз організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими

Метою наукової статті є визначення організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими на основі вивчення досвіду іноземних держав та шляхом використання компаративістського методу. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до представленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. Застосовано загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ, а також їхніх зв'язків з практичною діяльністю правоохоронних органів. З-поміж спеціальних методів дослідження застосовано такі: компаративістський аналіз – у частині визначення спільних та відмінних ознак організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими з урахуванням досвіду іноземних країн; догматичний (формально-логічний) – для висвітлення змісту понять «організаційно-тактичні засади проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими», «психологічні засади проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими»; метод системного аналізу – для комплексного формування організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими. **Наукова новизна** полягає в обґрунтуванні тези стосовно того, що врахування організаційно-тактичних та психологічних засад під час проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими є обов'язковим, оскільки забезпечує як ефективність досудового розслідування, так і мінімізацію психологічного травмування неповнолітніх потерпілих. **Висновки.** Наголошено на доцільності врахування кращого іноземного досвіду правоохоронних органів США та Великої Британії в контексті: розроблення окремої методики допиту неповнолітніх потерпілих з урахуванням їх психологічних особливостей; застосування тактичних прийомів, що відповідають вимогам допустимості; забезпечення сприятливої психологічної атмосфери допиту; забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій одним і тим самим слідчим на всіх етапах розслідування, який володіє знаннями з дитячої психології; роз'яснення слідчим з першого допиту неповнолітнього потерпілого змісту процесу розслідування та завдань кримінального провадження; залучення одного й того самого психолога чи іншої компетентної особи, яка надаватиме безперервно підтримку неповнолітньому потерпілому під час розслідування.

Ключові слова: організаційно-тактичні засади; психологічні засади; неповнолітній; потерпілий; компаративістський аналіз; кримінальне провадження; психологічний контакт.

Вступ

Слідчі (розшукові) дії відіграють ключову роль у формуванні доказової бази під час досудового розслідування. Проте їх ефективна реалізація залежить не лише від дотримання процесуальної форми, а й від організаційно-тактичних і психологічних засад. Безперечним є те, що нині не всі суб'єкти досудового розслідування дотримуються організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими. Такими причинами є: брак професійного досвіду працівників, неправильне розуміння тактичних і психологічних аспектів, недбале ставлення до проведення вказаних процесуальних дій (з причин неналежного грошового забезпечення, психологічного та фізичного навантаження, браку часу) тощо.

У цьому контексті в кримінальному провадженні варті уваги передусім неповнолітні підозрювані (обвинувачені), свідки та потерпілі. Зокрема, у ч. 1 ст. 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року вказано, що «в усіх діях щодо дітей, незалежно від того,

здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини» ("Konventsiia pro prava dytyny", 1989). Також у ч. 2 ст. 10 Кримінального процесуального кодексу (далі – КПК) України визначено, що «у випадках і порядку, передбачених цим Кодексом, певні категорії осіб (неповнолітні, іноземці, особи з розумовими та фізичними вадами тощо) під час кримінального провадження користуються додатковими гарантіями» ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Окремі аспекти організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими висвітлені в роботах В. П. Бахіна, В. К. Весельського, М. А. Погорецького, Л. Д. Удалової, Ю. М. Чорноус, В. Ю. Шепітька та інших науковців. Водночас у наукових працях визначено окремі аспекти таких засад під час проведення конкретних слідчих

(розшукових) дій, або під час розслідування певного кримінального правопорушення. Поза увагою залишилися загальні організаційно-тактичні та психологічні засади проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими. Застосування компаративістського аналізу організаційно-тактичних і психологічних засад дасть змогу оптимізувати тактику слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими на основі кращого іноземного досвіду.

Мета і завдання дослідження

Метою наукової статті є визначення організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими на основі вивчення досвіду іноземних держав та використання компаративістського методу. Досягнення цієї мети зумовило необхідність виконання таких завдань: висвітлити сутність методу «компаративістський аналіз» у контексті досліджуваної проблематики, сформулювати визначення таких понять, як «організаційно-тактичні засади», «психологічні засади», «неповнолітній потерпілий», висвітлити загальні організаційно-тактичні та психологічні засади проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими на основі вивчення досвіду іноземних держав.

Виклад основного матеріалу

Передусім варто висвітлити сутність методу компаративістського аналізу. Термін «компаративізм» походить від латинського слова *comparativus* та в буквальному перекладі означає «порівняльний» (Morozov, & Shkaraputa, 2000, p. 282). У англійському словнику подано загальне визначення слова «компаративний» – порівняння з метою визначення подібності або неподібності двох або більше об'єктів ("Webster's third", 1961, p. 461). З огляду на це, сучасні фахівці з методології наукових досліджень використовують термін «компаративний» як синонім поняття «порівняльний». Сутність методу порівняльного аналізу полягає в зіставленні окремих соціальних явищ і процесів з метою виявлення їх схожості й відмінностей ("Metod porivnialnoho analizu"). Порівняльний метод має два різновиди: діахронічний (об'єкт досліджують в історичному плані, що дає змогу сформулювати уявлення про еволюцію змісту того чи іншого правового феномену, знайти «ключ» до розшифровки сучасних понять) і синхронічний (коли порівнянню підлягають об'єкти, локалізовані в певний момент часу, з метою виявлення їх типових, загально-значущих рис) (Cherdantsev, 2002, p. 391-393). У межах нашого дослідження проведемо синхронічний аналіз.

Відповідно до ч. 1 ст. 223 КПК України, слідчі (розшукові) дії є діями, що спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні. Згідно з п. 12 ч. 1 ст. 3 КПК України, неповнолітня особа – це малолітня особа, а також дитина у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років. Також, у ч. 1 ст. 55 КПК України визначено, що потерпілим у кримінальному провадженні є фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Визначивши основні поняття, визнані в науці та в законодавстві України, перейдемо до безпосереднього аналізу організаційно-тактичних і психологічних засад проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими.

Організаційна частина охоплює дії, що сприяють найраціональнішому проведенню розслідування, його плануванню, підготовці та проведенню слідчих (розшукових) дій, спрямованих на досягнення поставленої мети, використанню технічних засобів, взаємодії суб'єктів розслідування. До тактичної частини належать дії, спрямовані на виконання завдань розслідування, прийняття тактичних рішень і визначення своєчасності проведення слідчих (розшукових) дій, оцінювання необхідності вжиття запланованих заходів, з огляду на особливості слідчої ситуації (Kuzmichov, 2000, p. 52-53). Тактика під час проведення слідчих (розшукових) дій – це вибір і використання різних засобів, способів та прийомів досягнення необхідного результату задля виконання завдань кримінального провадження (Hvozdiuk, 2021, p. 58).

Співвідношення організаційних і тактичних аспектів у структурі слідчих (розшукових) дій полягає в частковому їх суміщенні, оскільки поряд із застосуванням власне організаційних заходів і тактичних прийомів є низка заходів організаційно-тактичного характеру, які однаково можуть стосуватися як тактики, так й організації їх проведення. Такий тісний зв'язок і взаємозалежність дає змогу під час розслідування забезпечувати доцільне й ефективне провадження слідчих (розшукових) дій, отримувати необхідну доказову інформацію (Kharchenko, 2016, p. 20). Саме тому ми вживаємо термін «організаційно-тактичні засади».

Організаційно-тактичні засади проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими певним чином відрізняються від засад таких процесуальних дій, що проводяться,

наприклад, з підозрюваними чи потерпілими, які є повнолітніми. Це все передусім залежить від особливостей психічного й особистісного розвитку людини.

Дані про особу потерпілого мають важливе значення для процесу розкриття та розслідування кримінального правопорушення, оскільки їх постійно використовують під час побудови слідчих версій, планування розслідування, попередження злочинної діяльності тощо. Особливого значення потерпілий набуває на першочерговому етапі, оскільки від нього отримують важливу криміналістичну інформацію про подію злочину, злочинця та інші обставини, які мають значення для справи (Somina, 2012, p. 6).

Слід зауважити, що організаційно-тактичні засади проведення слідчих (розшукових) дій різняться залежно від окремої слідчої (розшукової) дії та вчиненого кримінального правопорушення. На підставі аналізу думок учених і міжнародного досвіду визначимо їх засади. Так, Т. В. Авер'янова вважає, що тактика допиту неповнолітніх значною мірою обумовлена особливостями їхньої психіки (підвищеним навіюванням, схильністю до фантазування, високою емоційністю, нестійкістю поведінки), незначним життєвим досвідом, що нерідко призводить до неправильної оцінки ними розслідуваної події загалом або окремих її елементів (Averjanova et al., 2007, p. 593). Тому, проводячи з ними слідчі (розшукові) дії, необхідно зважати на ці обставини.

Як слушно зауважила С. М. Авраменко, фантазування є індивідуальною якістю, яка притаманна не всім дітям. Водночас якщо під час допиту неповнолітніх є сумніви щодо правдивості свідчень, то перевірка цих показів та залучення дитячого психолога до аналізу свідчень неповнолітнього свідка допоможуть слідству з'ясувати, чи правду говорить дитина (Avramenko, 2017, p. 110-111).

Згідно з ч. 1 ст. 226 КПК України, «допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться в присутності законного представника, педагога або психолога, а за потреби – лікаря» ("Kriminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012). Відповідно до п. d ч. 1 ст. 35 Конвенції Ради Європи № 201 «Про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення», кожна держава вживає необхідних законодавчих або інших заходів для забезпечення проведення всіх опитувань дитини одними й тими самими особами, якщо це можливо та де це доцільно ("Konventsiiia Rady Yevropy", 2007). На практиці потерпілого можуть щоразу допитувати різні особи та щоразу їм знову доведеться встановлювати психологічний контакт, входити в довіру, за максимальні дві години допиту в день, що може призвести до наявності в матеріалах кримінального провадження неповної інформації про подію злочину (Avramenko, 2016, p. 282-283).

Вважаємо, це є неприпустимим фактором як під час допиту неповнолітніх потерпілих, так і проведення з ними подальших слідчих (розшукових) дій. На нашу думку, один і той самий слідчий, який має досвід щонайменше два роки слідчої діяльності, повинен проводити такі процесуальні дії з неповнолітніми потерпілими.

На думку Г. М. Мінковського, ідеальною моделлю була б обов'язкова участь у допиті малолітнього, який не досяг 16-річного віку, таких осіб, як фахівець-педагог і фахівець-психолог (Minkovskiy, 1959, p. 11).

Завдяки допомозі фахівця-психолога, який володіє методами прикладної психології, можна отримати відомості не лише щодо події кримінального правопорушення, а й стосовно особистості неповнолітнього (особливостей пам'яті, уміння передати сприйняте, здатності розказати правду, змовчати або надати неправдиві показання). Крім того, психолог, знаючи своєрідність психології неповнолітніх, може надати допомогу неповнолітньому в згадуванні подій і фактів, які мають значення для розслідування кримінального правопорушення, активізувати його пам'ять, усунути фактори й умови, які негативно позначаються на формуванні правдивих показань (Думов, 2005, p. 44). Щоб залучити якомога більше осіб до надання цінних свідчень у справі, необхідно здійснити початкову оцінку їхніх психічних якостей, а також звернути увагу на стан осіб, щодо яких проводяться слідчі дії. Ці фактори мають бути враховані під час допиту потерпілого, свідків, підозрюваних та обвинувачених (Ziakun, & Prokopenko, 2019, p. 73).

Задля визначення правильної тактики проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми варто застосовувати багатопрофільний підхід (слід заохочувати тісну співпрацю між різними фахівцями для досягнення повного розуміння дитини, а також оцінки її правового, психологічного, соціального, емоційного, фізичного та пізнавального стану) ("Kerivni pryntsyry", 2010).

Невід'ємною складовою отримання повної інформації, а також відомостей про обставини кримінального правопорушення під час проведення допиту неповнолітнього є ретельна підготовка до нього. Такий підготовчий процес полягає не лише в складанні плану проведення цієї слідчої (розшукової) дії з переліком задалегідь запитань щодо обставин, які підлягають встановленню, а й у вивченні відомостей про спосіб життя особи, її вподобання, відносини з оточуючими, психологічний стан тощо. Проаналізувавши цю інформацію, уповноважена на проведення допиту особа, матиме змогу одержати об'єктивну інформацію про обставини злочину, не травмуючи психіку потерпілого. Такий процес позитивно впливатиме на встановлення психологічного контакту між

допитуваним та особою, яка проводить допит (Myrovska, & Hvozdiuk, 2018, p. 263).

У тактиці проведення допиту ключове місце належить організаційним заходам з його підготовки. Ідеться про вивчення раніше отриманих показань, допитуваних осіб, з'ясування змісту суперечностей, а також обставин, які необхідно встановити, визначення послідовності допиту, вибір місця й часу його проведення, добір і систематизацію доказів, формулювання питань і визначення їх послідовності (Gavrilin, 2004, p. 51). Слід зауважити, що з огляду на міжнародні стандарти забезпечення прав дитини в кримінальному провадженні та під час здійснення правосуддя, вихідною точкою у виборі слідчим часу й місця проведення допиту неповнолітнього потерпілого та інших осіб має бути першочергове врахування інтересів неповнолітнього потерпілого.

Варто погодитись із В. О. Лазаревим, на думку якого для подолання конфліктних ситуацій допиту доречно використовувати такі прийоми його проведення: 1) встановлення психологічного контакту; 2) втягнення неповнолітнього в суперечку з метою виявлення нових обставин, що мають значення для справи; 3) використання рефлексії неповнолітнього; 4) деталізація показань учасників допиту; 5) пред'явлення доказів для активізації пам'яті допитуваного; 6) спостереження за поведінкою допитуваного; 7) застосування відеозапису (Lazariev, 2019, p. 127).

С. Я. Хоменко зазначає, що під час проведення одночасного допиту неповнолітнього потерпілого з іншим дорослим учасником слідчий має ретельно продумати розташування допитуваних осіб у кабінеті таким чином, щоб дорослий учасник не міг жестом, мімікою або іншим способом вплинути на неповнолітнього, схиливши його до надання неправдивих показань. Тому небажано розташовувати учасників один напроти одного. Необхідно, щоб між учасниками очної ставки знаходився педагог або законний представник неповнолітнього, що унеможливить їхнє спілкування (Khomeenko, 2011, p. 403).

Стосовно проведення огляду місця події за участю неповнолітнього потерпілого як процесуалісти, так і криміналісти погоджуються з тим, що їх потрібно залучати у виняткових випадках. Долучення таких осіб під час розслідування кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості є можливим, проте небажаним.

Згідно з наказом МВС України від 7 липня 2017 року № 575 «Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні», до огляду місця події за потреби слід залучати психолога ("Nakaz MVS", 2017). Наприклад, С. М. Авраменко вважає, що

залучення психолога до огляду місця вчинення розбещення неповнолітнього є необхідним заходом, адже кваліфікований спеціаліст допоможе якнайменш травмувати дитячу психіку під час цієї слідчої (розшукової) дії та допоможе слідству скласти психологічний портрет злочинця (Avramenko, 2017, p. 126). Варто зауважити, що проведення огляду місця події за участю неповнолітнього потерпілого із застосуванням технічних засобів фіксації не лише може певним чином психологічно вплинути на нього, а й позначитися на суб'єкті розслідування, створюючи психологічне підґрунтя для недбалої, непродуманої фіксації обстановки та її деталей у протоколі слідчої (розшукової) дії (Sokyrin, 2020, p. 69).

Під час обшуку за фактом учинення розбещення неповнолітнього як спеціалістів здебільшого залучають психолога та лікаря, а в разі вчинення інтелектуального розбещення за допомогою гаджетів доцільним є залучення кінологів, для виявлення прихованих предметів або наркотиків і психотропних речовин (Avramenko, 2017, p. 156). Щодо пред'явлення підозрюваного для впізнання неповнолітнім потерпілим слід зазначити, що іноді такі потерпілі вважають, що за підозрюваним будуть спостережати приховано, щоб він їх не побачив. Таке ставлення впізнаючого до майбутньої участі в слідчій (розшуковій) дії пояснюється тим, що не кожна особа психологічно готова до подібної зустрічі, на що можуть впливати стан здоров'я, стать, вік, залежність від злочинця тощо (Lazariev, 2019, p. 137).

Зазначене зумовлено тим, що людина може злякатися й заявити, що серед представлених осіб немає того, кого бачила під час учинення кримінального правопорушення. З. І. Мітрохіна вказує, що на практиці траплялися випадки, коли потерпілі боялися увійти до приміщення, де було підготовлене пред'явлення для впізнання, попри наявність охорони, вони намагалися уникнути зустрічі з насильником або іншим злочинцем (Mitrokhina, 1990, p. 45). Тому під час проведення пред'явлення особи для впізнання задля забезпечення безпеки особи, яка впізнає, потрібно забезпечити умови, коли особа, яку пред'являють для впізнання, не бачить і не чує останньої. Вказане відповідає положенню ч. 4 ст. 228 КПК України стосовно пред'явлення для впізнання поза її візуальним та аудіоспостереженням.

Викладене вище дає змогу стверджувати, що організаційно-тактичні засади проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими – це основа проведення слідчих (розшукових) дій, яка охоплює всі етапи проведення цих процесуальних дій (підготовчий, робочий, заключний), у межах яких реалізуються засоби криміналістичної тактики, що сприяють отриманню повної та об'єктивної

інформації про вчинене кримінальне правопорушення від неповнолітнього потерпілого.

Вартий уваги також міжнародний досвід означеного питання. У США та деяких інших країнах розроблено протоколи RATAC і NICHD, що використовуються для допиту дітей. RATAC – методика опитування, система якої складеться з елементів: Rapport – встановлення контакту; Anatomy Identification – визначення анатомічних частин тіла людини; Touch Inquiry – опитування щодо доторкання; Abuse Scenario – сценарій жорстокої поведінки; Closure – завершення. NICHD – методика опитування, що моделює взаємодію особи, що опитує дитину, з урахуванням психологічних особливостей дітей і умовах застосування до них жорстокої поведінки. Основна увага приділяється встановленню психологічного контакту. Методика враховує можливість не становлення контакту на першому опитуванні з подальшим урахуванням припущених помилок або інших негативних моментів (Semenov, 2020, p. 278-279). Країни, які використовують такі методики, під час допиту вивчають дитину (її психологічний стан, сприйняття подій тощо), а вже після чого встановлюють психологічний контакт з метою отримати правдиві відомості щодо вчиненого кримінального правопорушення. Такий досвід потрібно запозичувати також для наших правоохоронців, але після адаптації та модернізації таких методик.

Закон США «Про захист жертв злочинів і свідків» від 1982 року вимагає від усіх органів юстиції справедливого ставлення до неповнолітнього, збереження його гідності й конфіденційності. Головними принципами справедливого поводження з неповнолітніми потерпілими в Законі визнано: роз'яснення їхніх прав у кримінальному процесі; надання інформації про заходи, які можуть бути вчинені правоохоронними органами для їх захисту, а також про затримання та арешт обвинуваченого, його звільнення до розгляду справи в суді, закриття чи про відмову в порушенні кримінальної справи; надання багатосторонньої допомоги, зокрема надання транспорту, бронювання квитків для проїзду на виклики, номерів у готелі тощо (Kvashis, & Vavilova, 1996, p. 48). Доцільно зауважити, що надання можливості правоохоронним органам США забезпечувати транспорт, бронювати квитки для проїзду на виклики та номерів у готелі для неповнолітніх потерпілих вказує на встановлення сприятливого психологічного клімату для особи. Вона почуває себе захищеною, відчуває піклування, що сприяє встановленню довіри до працівників поліції США під час надання показань.

Психологічні засади проведення слідчих (розшукових) дій. З огляду на належність до певної вікової групи, неповнолітні суттєво різняться між собою за характером і ступенем

вираження психічних процесів. Тому важливо розглядати наслідки насильства, пережитого дитиною, урахуваючи її вікові особливості. За різних періодів життя реакція на подібну психологічну травму може виявлятися по-різному. Найбільш загальними симптомами, залежно від віку дитини, є: а) для дітей до трьох років – страхи, сплутаність почуттів, порушення сну, втрата апетиту, агресія, страх перед чужими людьми, сексуальні ігри; б) для дошкільнят – тривога, боязкість, сплутаність почуттів, почуття провини, сорому, огиди, відчуття безпорадності, зіпсованості; у поведінці спостерігається регресія, відстороненість, агресія, сексуальні ігри, мастурбація; в) для дітей молодшого шкільного віку – амбівалентні почуття стосовно дорослих, складності у визначенні сімейних ролей, страх, почуття сорому, огиди, зіпсованості, недовіри до світу; у поведінці відзначаються відстороненість від людей, порушення сну, апетиту, агресивна поведінка, відчуття «брудного тіла», мовчазність або несподівана балакучість, сексуальні дії з іншими дітьми; г) для дітей 9–13 років – те саме, що й для дітей молодшого шкільного віку, а також депресія, відчуття втрати відчуттів; у поведінці відмічаються ізоляція, маніпулювання іншими дітьми з метою отримання сексуального задоволення, суперечлива поведінка. Водночас дітям старшого шкільного віку притаманні втечі з дому або інституційних установ, низька самооцінка, спроби самогубства, вживання наркотиків або алкоголю, проституція або безладні статеві зв'язки, психосоматичні розлади (Lishchynska-Martyniuk, 2019, p. 123-124).

Звернемо увагу на психологічні засади проведення окремих слідчих (розшукових) дій.

Особливої уваги потребують діти, які стали жертвами статевих злочинів, адже така категорія злочинів є досить приватною, а отже, ділитися, згадувати пережите досить складно. Такий злочин щодо них може спричинити в майбутньому непоправні психологічні проблеми, що завадить їм нормально розвиватися, створювати сім'ї. Тому слідчий, який проводить допит, має бути вкрай делікатним, його питання мають бути психологічно обмірковані. Встановлення психологічного контакту та повної довіри між потерпілою особою і слідчим є вкрай важливим (Avramenko, 2016, p. 282).

Успішність допиту дитини, серед іншого, залежить від місця розташування та облаштування приміщення, у якому його проводять; попереднього психологічного вивчення дитини, завдяки якому можна підготувати її до співпраці з правоохоронцями, а також компетентності осіб, які проводять допит (Levchenko, & Yevsiukova, 2012, p. 123-124).

Варто зауважити, що законодавство не регулює питання щодо статі слідчого, який має проводити допит неповнолітнього. С. М. Авраменко вважає,

що в цій категорії справ допит має проводити жінка-слідчий, адже дитині так буде простіше розповісти всю необхідну інформацію. Жінки від природи наділені материнським інстинктом, особливою чутливістю, тактовністю, ніжністю, що сприяє оптимальному перебігу допиту (Avramenko, 2017, p. 114).

Наведене твердження науковця відповідає досвіду США в цьому напрямі, адже там поліцейських навчають співчуттю до потерпілих, поважному толерантному ставленню до жертви. У поліцейських дільницях багатьох штатів «створено спеціальні відділи по роботі з жертвами. Як правило, їх працівники – жінки – поліцейські з великим досвідом роботи й навичками психологів. Вони зустрічаються з потерпілими одразу, щойно їм стає відомо про злочин. У них є доступ до матеріалів кримінальної справи, вони можуть кваліфіковано надати потерпілим необхідну психолого-емоційну підтримку, надати консультації з правових питань», а також у розв'язанні інших проблем (Levi, 2007, p. 161).

У КПК України роль педагога чітко не окреслена, з огляду на що в науковців існує декілька підходів до визначення мети участі педагога в допитах малолітніх, а саме: а) надання допомоги слідчому у встановленні психологічного контакту з допитуваними (Sheritko, 2007, p. 340), вибір методів психічного впливу, що є найбільш результативними в цій ситуації, формулювання педагогічно правильних питань, забезпечення оптимального емоційного стану допитуваного (Arotsker, 1969 p. 76); б) сприяння отриманню повних і достовірних показань (Tetiuev, 2009, p. 103); в) сприяння у встановленні обставин, що підлягають доказуванню в кримінальному провадженні (Pronin, 2006, p. 80).

Бажано, щоб педагог не був учителем допитуваної дитини, адже це може стримувати його, спонукати до приховування інформації. Найкраще, щоб педагог і дитина були однієї статі. Так дитина зможе більше розкритися й довіритися (Antonian, 1993, p. 32).

У ч. 1 ст. 225 КПК України визначено, що «у виняткових випадках, пов'язаних із необхідністю отримання показань свідка чи потерпілого під час досудового розслідування, якщо через існування небезпеки для життя і здоров'я свідка чи потерпілого, їх тяжкої хвороби, наявності інших обставин, що можуть унеможливити їх допит у суді або вплинути на повноту чи достовірність показань, сторона кримінального провадження, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право звернутися до слідчого судді з клопотанням провести допит такого свідка чи потерпілого в судовому засіданні, зокрема одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб. У такому разі допит

свідка чи потерпілого здійснюється в судовому засіданні в місці розташування суду або перебування хворого свідка, потерпілого в присутності сторін кримінального провадження з дотриманням правил проведення допиту під час судового розгляду» ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2012).

Позитивним досвідом реалізації ст. 225 КПК України можна вважати вітчизняну судову практику, згідно з якою з метою отримання та фіксування важливих свідчень і показів від малолітньої дитини, психіці якої було завдано шкоду, слід допитувати малолітню дитину саме за участі суду під час досудового розслідування, з метою належного процесуального фіксування показів, які можливо буде використовувати під час судового розгляду, до моменту повноцінного відновлення психоемоційного стану потерпілої. Під час розгляду справи в одному із судів міста Києва суддя послався на той факт, що проведення якнайшвидшого допиту малолітньої потерпілої й обмеження кількості таких допитів сприятиме захисту її прав та інтересів, надаючи повний доступ до правосуддя та можливості повідомляти про факти порушення її прав, а також у подальшому усуне травматичний досвід, з яким малолітня потерпіла вимушено стикається в правовій системі. Крім того, судом в ухвалі запропоновано учасникам судового провадження заздалегідь до початку судового засідання підготувати й подати до суду зрозумілі з урахуванням віку малолітньої потерпілої запитання (Smirnova, 2021). Таку практику слід застосовувати більш широко.

У багатьох країнах є можливість запису на відеоплівку допиту потерпілої дитини та прийняття таких відеопоказань як доказу в суді. В Україні ця норма, на жаль, не набула законодавчого закріплення. Потерпіла неповнолітня (малолітня) особа зобов'язана давати показання, щоразу згадуючи прикрі моменти життя, заново переосмислювати й повторно відповідати на питання, які травмують дитячу психіку. Крім того, суддя перед допитом потерпілої неповнолітньої (малолітньої) особи навряд чи спілкується із психологом. Натомість саме психолог порадить, як коректніше поставити те чи інше питання, адже дитина, яка пережила сильне душевне хвилювання і якій досить складно розповісти про злочин, жертвою якого вона стала, може замкнутися в собі, мати в подальшому психічні проблеми. Доречним було б використання відеозапису зі свідченнями неповнолітньої (малолітньої), які вона надавала під час досудового розслідування, а у виняткових випадках, коли необхідна додаткова інформація, допит доцільно проводити в судовому засіданні (Avramenko, 2016, p. 286).

Щодо участі законного представника під час допиту неповнолітнього, то варто вказати, що така його участь в окремих випадках може чинити на потерпілого психологічний тиск. Досліджуючи означене питання, В. Г. Дрьомов стверджує, що підліток може відчувати в присутності батьків почуття страху, сорому, чутливо реагувати на емоції батьків, стежити за їх мімікою, жестами й рухами, з огляду на що давати показання або зовсім відмовитися відповідати на запитання слідчого (Dremov, 1970, p. 7).

С. М. Авраменко у межах дослідження «Розслідування розбещення неповнолітніх» провела анкетування працівників Національної поліції, результати якого засвідчили, що присутність батьків як законних представників здебільшого заважає отриманню достовірної та повної інформації, неповнолітні в присутності найрідніших людей соромляться розповісти все, що з ними трапалося. Також непоодинокими є випадки, коли неповнолітні надавали неправдиву інформацію, щоб батьки їх не сварили за порушення встановлених батьками заборон. З огляду на це, дослідниця дійшла висновку, що під час допиту неповнолітніх потерпілих не є доцільним залучення законних представників, дитина не повинна бачити й розуміти, що вони її чують, адже можуть знаходитись у сусідній кімнаті, бачити все через скло позавізуального спостереження або через відеозв'язок. Також варто дозволити неповнолітньому самостійно обирати особу, яку він бажає бачити разом із собою на допиті як законного представника, у присутності якого йому буде зручно відповідати на питання слідчого або прокурора (Avramenko, 2017, p. 117).

Під час пред'явлення до впізнання неповнолітнього потерпілого від насильницького злочину для отримання необхідних у справі доказів слід брати до уваги те, наскільки суб'єктивними можуть бути покази потерпілого, який є зацікавленою стороною, покази якої, як стверджує А. Р. Ратинов, варто піддавати критичному аналізу. Збудження, напружено-емоційний стан неповнолітнього потерпілого суттєво гальмують процес відтворення ним показань. Тому з урахуванням ремінісценції, що визначає більшу продуктивність і змістовність відстроченого відтворення інформації, доцільно пізніше запланувати проведення пред'явлення до впізнання неповнолітнього потерпілого, але не пізніше трьох-чотирьох днів з моменту злочинного посягання, оскільки потім може виникнути процес забування (Lishchynska-Martyniuk, 2019, p. 126).

У кримінальному процесі багатьох країн під час допиту неповнолітнього він часто відчуває «вторинну віктимізацію». Щоб уникнути її, наприклад, у Великій Британії спеціальні співробітники попередньо приводять неповнолітнього потерпі-

лого в судову залу, детально пояснюють йому на місці всі правила судової процедури, психологічно готують його до участі в судовому розгляді, проводять його додому. У США такі функції виконують не лише працівники служби допомоги потерпілим, а й спеціальні помічники прокурора, які пояснюють неповнолітньому потерпілому ситуацію на всіх стадіях процесу та надають йому не лише юридичну допомогу, а й психологічну підтримку (Kvashis, & Vavilova, 1996, p. 46). Таким чином, це сприяє як встановленню психологічного контакту з неповнолітнім потерпілим, так і мінімізації психологічного травмування через уникнення створення в нього уявлення про незрозумілість процесу розслідування та подальшого покарання кривдника.

У законі США «Про захист жертв злочинів і свідків» від 1982 року визначено функції та обов'язки особи, яка безперервно надає підтримку дитині-жертві. Для того, щоб мати реальну підтримку, між особою та дитиною повинні бути встановлені довірчі стосунки. Цього можна досягти, призначивши допоміжну особу на початку процесу правосуддя (тобто повідомлення про кримінальне правопорушення) та переконавшись, що та сама особа супроводжує дитину протягом усього процесу. Цей закон вимагає призначити допоміжну особу компетентним органом, який відповідає за розслідування, що вирішує викликати дитину-жертву або свідків для першого допиту. Основний принцип полягає в тому, що особа, яка надає підтримку, повинна супроводжувати дитину з моменту початку розслідування кримінального правопорушення ("U.S. Code", 1982). Подібну функцію в нашій країні виконує психолог, проте він це здійснює не безперервно та відповідно на етапі розслідування може бути замінений на іншого, що не є ефективним з огляду на досвід США.

З огляду на викладене, психологічними засадами проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими слід визнати забезпечення умов проведення процесуальних дій, за яких мінімізується ризик психологічного травмування неповнолітньої особи, забезпечується баланс між отриманням від неї чи за її допомогою інформації про обставини кримінального правопорушення та психологічним станом дитини.

Наукова новизна

Результати аналізу наукових праць, національного законодавства й зарубіжного досвіду дають змогу сформулювати визначення таких термінів, як «організаційно-тактичні засади» та «психологічні засади» у контексті проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими. Компаративістський аналіз організаційно-тактичних і психологічних засад проведення

слідчих (розшукових) дій уможливив виокремлення кращого вітчизняного й міжнародного досвіду.

Організаційно-тактичні засади проведення (слідчих) розшукових дій з неповнолітніми потерпілими охоплюють, зокрема, такі елементи:

- отримання відомостей про особу потерпілого (особливості її психіки, життєвий досвід, особливості пам'яті, вміння передати сприйняте, здатності розказати правду, змовчати або надати неправдиві показання, спосіб життя особи, її вподобання, відносини з оточуючими, психологічний стан);

- залучення психолога (до аналізу показань неповнолітнього, сприяння активізації пам'яті неповнолітнього, сприяння в усуненні факторів та умов, які негативно впливають на формування правдивих показань);

- проведення всіх слідчих (розшукових) дій одним і тим самим слідчим, який має стаж роботи зі слідчої діяльності понад два роки;

- застосування багатопрофільного підходу (слід заохочувати тісну співпрацю між різними фахівцями для отримання повного розуміння дитини, а також оцінки її правового, психологічного, соціального, емоційного, фізичного та пізнавального стану);

- перевірка інформації, що надана неповнолітнім під час проведення слідчої (розшукової) чи іншої процесуальної дії;

- складення письмового плану проведення слідчої (розшукової) дії з переліком підготовлених заздалегідь запитань щодо обставин, які підлягають встановленню, зважаючи на вік неповнолітньої особи та її розвиток (складанню плану передують: вивчення раніше отриманих показань; з'ясування змісту протиріч; вивчення допитуваних осіб, з'ясування обставин, які належать встановити; визначення послідовності допиту; вибір місця та часу проведення; підбір і систематизацію доказів; формулювання питань та визначення їх послідовності);

- подолання конфліктних ситуацій (встановлення психологічного контакту; використання рефлексії неповнолітнього; деталізація показань учасників допиту; пред'явлення доказів для активізації пам'яті допитуваних осіб; спостереження за поведінкою допитуваного; застосування відеозапису);

- розташування допитуваних осіб у кабінеті (кімнаті) таким чином, щоб дорослий учасник не міг жестом, мімікою або в інший спосіб вплинути на неповнолітнього та схилити його до надання неправдивих показань;

- здійснення відеофіксації.

Психологічні засади проведення (слідчих) розшукових дій з неповнолітніми потерпілими охоплюють такі елементи:

- отримання відомостей про особу потерпілого (особливості її психіки, спосіб життя, уподобання, стосунки з оточуючими, психологічний стан, поведінка);

- облаштування приміщення для проведення окремих слідчих (розшукових) дій з попереднім психологічним вивченням дитини, завдяки чому можна підготувати її до співпраці зі слідчим (наприклад, зелена кімната);

- залучення педагога такої самої статі, як неповнолітній;

- забезпечення якнайшвидшого проведення слідчих (розшукових) дій із залученням неповнолітнього потерпілого, зважаючи на його психологічний стан;

- залучення за потреби законного представника;

- першочергове врахування інтересів неповнолітнього потерпілого під час планування проведення слідчих (розшукових) дій з іншими повнолітніми учасниками.

Висновки

Отже, основна відмінність між організаційно-тактичними та психологічними засадами полягає в їх цільовому спрямуванні. Перші спрямовані на отримання відомостей від неповнолітнього потерпілого з метою встановлення всіх обставин учиненого кримінального правопорушення. Натомість психологічні засади передбачають забезпечення таких умов для неповнолітнього потерпілого, які мінімізують ризик його психологічного травмування.

Спільне в цих засадах полягає в тому, що організаційно-тактичні засади враховують психологічні основи, які сприяють ефективній реалізації тактичних прийомів під час проведення слідчих (розшукових) дій із залученням неповнолітніх потерпілих. Тобто, як зауважила Ю. М. Черноус, тактичний прийом базується на психологічному механізмі його реалізації (Chornous, 2020, p. 17). Крім того, як організаційно-тактичні, так і психологічні засади проведення слідчих (розшукових) дій загалом спрямовані на виконання завдань кримінального провадження.

Важливим є врахування кращого досвіду США та Великої Британії в контексті: розроблення окремої методики допиту неповнолітніх потерпілих з урахуванням їхніх психологічних особливостей і застосуванням допустимих тактичних прийомів за умов сприятливої психологічної атмосфери; забезпечення проведення слідчих (розшукових) дій на всіх етапах розслідування одним і тим самим слідчим, який володіє знаннями з дитячої психології;

роз'яснення слідчим з першого допиту неповнолітнього потерпілого процесу розслідування та завдань кримінального провадження; залучення тільки одного й того самого психолога чи іншої компетентної особи, яка надаватиме безперервно підтримку неповнолітньому потерпілому в межах розслідування.

Урахування організаційно-тактичних і психологічних засад під час проведення слідчих (розшукових) дій з неповнолітніми потерпілими є обов'язковим, оскільки забезпечить як ефективність досудового розслідування, так і мінімізацію психологічного травмування неповнолітнього потерпілого.

REFERENCES

- Antonian, Iu.M. (1993). *Poniatie i kriminologicheskaia klassifikatsiia nasilstvennykh prestupleniy [Understanding and Criminal Classification of Violent Crimes]*. Moscow: [b. i.] [in Russian].
- Arotsker, L.E. (1969). *Taktika i etika sudebnogo doprosa [Tactics and ethics of judicial interrogation]*. Moscow: Iurid. lit. [in Russian].
- Averianova, T.V., Belkin, R.S., & Korukhov, Iu.G. (et al.). (2007). *Kriminalistika [Criminalistics]*. (3rd ed.). Moscow: Norma [in Russian].
- Avramenko, S.M. (2016). Dopyt nepovnitnikh osib, yaki staly zhertvamy statevykh zlochyniv: normatyvno-pravovyi aspekt [Interrogation of juveniles who have become victims of sexual crimes: legal aspect]. *Visnyk Chernivetskoho fakultetu Natsionalnoho universytetu "Odeska yurydychna akademiia", Bulletin of the Chernivtsi Faculty of the National University "Odessa Law Academy"*, 1/2016, 279-288 [in Ukrainian].
- Avramenko, S.M. (2017). Rozsliduvannia rozbeshchennia nepovnitnikh [Investigation of juvenile abuse]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Cherdantsev, A.F. (2002). *Teoriia gosudarstva i prava [Theory of Government and Rights]*. Moscow [in Russian].
- Chornous, Yu.M. (2020). Psykholohichni osnovy realizatsii taktychnykh pryimov [Psychological Basics of Tactical Techniques Application]. *Yurydychna psykholohiia, Legal psychology*, 1(26), 13-21. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.13> [in Ukrainian].
- Dremov, V.G. (1970). Pokazaniia nesovershennoletnego obviniaemogo v sovetskom ugovnom protsesse [Testimony of a minor accused in a Soviet criminal trial]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
- Dymov, G.A. (2005). Psikhologicheskie metody aktivizatsii pamiaty nesovershennoletnikh v preduprezhdenii i raskrytii grabaznei i razboinykh napadeniy, sovershaemykh nesovershennoletnimi [Psychological methods of activating the memory of minors in the prevention and disclosure of robberies and robberies committed by minors]. *Rossiiskiy sledovatel, Russian investigator*, 5, 43-47 [in Russian].
- Gavrilin, Iu.V. (2004). *Kriminalisticheskaia taktika i metodika rassledovaniia otdelnykh vidov prestupleniy v opredeleniakh i skhemakh [Forensic tactics and methods of investigation of certain types of crimes in definitions and schemes]*. Moscow: Kn. mir [in Russian].
- Hvozdiuk, V.V. (2021). Taktyka provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii z urakhuvanniam praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny [Tactical aspects of investigative (search) activities performance guided by ECHR practices]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Kerivni pryntsyipy Komitetu ministriv Rady Yevropy shchodo pravosudiv, druzhnoho do ditei, ukhvaleni Komitetom ministriv Rady Yevropy: prohrama Rady Yevropy vid 17 lystop. 2010 r. [Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on Child-Friendly Justice, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe: Council of Europe Program from November 17, 2010]. (n.d.). *rm.coe.int*. Retrieved from <https://rm.coe.int/16804c2188> [in Ukrainian].
- Kharchenko, S.V. (2016). Taktyka provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii za uchastiu nepovnitnikh pidozriuvanykh [Tactics of conducting investigative (search) actions with the participation of juvenile suspects]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Khomenko, S.Ya. (2011). Osoblyvosti ochnoi stavky za uchasti nepovnitnoho [Characteristics of the confrontation involving a minor]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 396-405 [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro prava dytyny: mizhnar. dok. vid 20 lystop. 1989 r. [Convention on the Rights of the Child from November 20, 1989]. (n.d.). *zakon5.rada.gov.ua*. Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021 [in Ukrainian].
- Konventsiiia Rady Yevropy pro zakhyst ditei vid seksualnoi ekspluatatsii ta seksualnoho nasylstva: mizhnar. dok. vid 25 zhovt. 2007 r. [Council of Europe Convention for the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse from October 25, 2007]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon2.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172> [in Ukrainian].
- Kuzmichov, V.S. (2000). *Kryminalistychnyi analiz rozsliduvannia zlochyniv [Forensic analysis of crime investigation]*. Kyiv: Pravnyk [in Ukrainian].
- Kvashis, V.E., & Vavilova, L.V. (1996). *Zarubeznoe zakonodatelstvo i praktika zashchity znertv prestupleniy [Foreign legislation and practice for the protection of victims of crime]*. Moscow [in Russian].
- Lazariev, S.M. (2019). Kryminalistychna kharakterystyka ta osoblyvosti rozsliduvannia vtiahnennia nepovnitnoho v zaniattia prostytutsiieiu i sutenerstva [Forensic characteristics and peculiarities of investigation of involvement the juvenile in prostitution and pimping]. *Candidate's thesis*. Sievierodonetsk [in Ukrainian].

- Levchenko, K.B., & Yevsiukova, M.V. (2012). "Zeleni kimnaty": *normatyvno-pravove zabezpechennia funktsionuvannia* [Green Rooms": regulatory and operational support]. Kyiv: Ukraina [in Ukrainian].
- Levi, A.A. (2007). *Poterpevshiy v ugovnom protsesse* [Victim in criminal proceedings]. Moscow: RUDN [in Russian].
- Lishchynska-Martyniuk, O. (2019). Takyka prediavlennia osoby dlia vpiznannia kriz pryzmu vrakhuvannia psykhychnoho stanu nepovnoolitnikh poterpilykh vid nasylnytskykh zlochyniv [Tactics of Presenting a Person for Identification Taking into Account the Mental State of the Juvenile Victims of Violent Crimes]. *Istoryko-pravovy chasopys, History and Law Journal*, 2(14), 123-128. doi: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2019-2/23> [in Ukrainian].
- Metod porivnialnoho analizu [Method of comparative analysis]. *Ofitsiyni sait "Stud.com.ua", Official site "Stud.com.ua"*. Retrieved from https://stud.com.ua/48800/filosofiya/metod_porivnyalnogo_analizu [in Ukrainian].
- Minkovskiy, G.M. (1959). *Osobnosti rassledovaniia i sudebnogo razbiratelstva del o nesovershennoletnikh* [Features of the investigation and trial of juvenile cases]. Moscow: Gosizdat [in Russian].
- Mitroknina, Z.I. (1990). *Ispolzovanie danykh psikhologii pri proizvodstve doprosa* [Using the data of psychology in the production of interrogation]. Kiev: UMK VO [in Russian].
- Morozov, S.M., & Shkaraputa, L.M. (2000). *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of other words]. Kyiv: Nauk. dumka [in Ukrainian].
- Myrovska, A.V., & Hvozdiuk, V.V. (2018). Protsesualni y taktichni osoblyvosti dopytu nepovnoolitnikh poterpilykh pid chas rozsliduvannia zlochyniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkannosti [Procedural and tactical features of interrogation of juvenile victims in the investigation of crimes against sexual freedom and sexual integrity]. *Aktualni problemy kryminalistyky ta sudovoi ekspertohii, Current issues of criminology and forensic expertise: Proceedings of the interdepartmental Scientific and Practical Conference* (pp. 262-264.). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Nakaz MVS Ukrainy "Pro zatverdheniia Instruktzii z orhanizatsii vzaiemodii orhaniv dosudovoho rozsliduvannia z inshymy orhanamy ta pidrozdilamy Natsionalnoi politsii Ukrainy v zapobihanni kryminalnym pravoporushenniam, yikh vyjavlenni ta rozsliduvanni": vid 7 lyp. 2017 r. No. 575 [Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine "About the statement of the Instruction on the organization of interaction of pre-trial investigation bodies with other bodies and subdivisions of the National Police of Ukraine in the prevention of criminal offenses, their detection and investigation" from July 7, 2017, No. 575]. (n.d). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17> [in Ukrainian].
- Pronin, K.V. (2006). *Taktika doprosa v sude: protsessualnye i kriminalisticheskie aspekty* [Interrogation tactics in court: procedural and forensic aspects]. Moscow: Iustitinform [in Russian].
- Semenov, V.V. (2020). Napriamy vdoskonalennia taktiky dopytu ditei, poterpilykh vid seksualnogo nasylstva [Directions for improving the tactics of interrogation of children victims of sexual violence.]. *Aktualni problemy dosudovoho rozsliduvannia ta sudovoho rozghliadu zlochyniv proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti ditei, shliakhy yikh vyrishennia, Current issues of pre-trial investigation and trial of crimes against sexual freedom and sexual integrity of children, ways to solve them: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 276-279). Kyiv [in Ukrainian].
- Shepitko, V.Yu. (2007). *Kryminalistychna taktika (systemno-strukturnyi analiz)* [Forensic tactics (system-structural analysis)]. Kharkiv: Khark. yuryd. [in Ukrainian].
- Smirnova, I. (2021). Osoblyvosti dopytu dytyny, yaka poterpila vid zlochynu [Features of interrogation of a child victim of a crime]. *Ofitsiyni sait "Vyshcha shkola advokatury NAAU", Official site "Higher School of Advocacy of NAAU"*. Retrieved from <https://www.hsa.org.ua/blog/osoblyvosti-dopytu-dytyny-yaka-poterpila-vid-zlochynu/> [in Ukrainian].
- Sokyran, F.M. (2020). Zastosuvannia tekhnichnykh zasobiv pid chas slidchykh (rozshukovykh) dii yak element psykholohichnogo vplyvu [Application of technical means in performing investigative (search) actions as an element of psychological effect]. *Kryminalistychnyi visnyk, Forensic Herald*, 2(34), 66-74. doi: 10.37025/1992-4437/2020-34-2-66 [in Ukrainian].
- Somina, N.A. (2012). Mekhanizm vchynennia zlochynu [The mechanism of the crime]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Tetiuev, S.V. (2009). Rol pedagoga (psikhologa) v doprose nesovershennoletnikh po ugovnym delam [The role of the teacher (psychologist) in the interrogation of minors in criminal cases]. *Pravovedenie, Jurisprudence*, 5, 103-111 [in Russian].
- U.S. Code § 3509 - Child victims' and child witnesses' rights. *Legal Information Institute*. Retrieved from <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3509>.
- Webster's third new international dictionary*. Massachusetts, 1961.
- Ziakun, A.I., & Prokopenko, K.V. (2019). Zastosuvannia spetsialnykh psykholohichnykh znan pid chas dosudovykh slidchykh dii [The use of special psychological knowledge during the pre-trial investigations]. *Pravovi horyzonty, Legal horizons*, 15(28), 70-75. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.15.p:70> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Антонян Ю. М. Понятие и криминологическая классификация насильственных преступлений. *Современная преступность: новые исследования* : сб. ст. М. : [б. и.], 1993. С. 31–34.
- Ароцкер Л. Е. Тактика и этика судебного допроса. М. : Юрид. лит., 1969. 120 с.
- Криминалистика : учебник / [Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов и др.]. 3-е изд. М. : Норма, 2007. 944 с.
- Авраменко С. М. Допит неповнолітніх осіб, які стали жертвами статевих злочинів: нормативно-правовий аспект. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. № 1/2016. С. 279–288.

- Авраменко С. М. Розслідування розбещення неповнолітніх : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2017. 242 с.
- Черданцев А. Ф. Теория государства и права : учебник. М., 2002. 427 с.
- Чорноус Ю. М. Психологічні основи реалізації тактичних прийомів. *Юридична психологія*. 2020. № 1 (26). С. 13–21. doi: <https://doi.org/10.33270/03202601.13>.
- Дремов В. Г. Показания несовершеннолетнего обвиняемого в советском уголовном процессе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. М., 1970. 23 с.
- Дымов Г. А. Психологические методы активизации памяти несовершеннолетних в предупреждении и раскрытии грабежей и разбойных нападений, совершаемых несовершеннолетними. *Российский следователь*. 2005. № 5. С. 43–47.
- Гаврилин Ю. В. Криминалистическая тактика и методика расследования отдельных видов преступлений в определениях и схемах : учеб. пособие. М. : Кн. мир, 2004. 332 с.
- Гвоздюк В. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій з урахуванням практики Європейського суду з прав людини : дис. ... д-ра філос. : 12.00.09. Київ, 2021. 294 с.
- Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, ухвалені Комітетом міністрів Ради Європи : програма Ради Європи від 17 листоп. 2010 р. URL: <https://rm.coe.int/16804c2188>.
- Харченко С. В. Тактика проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх підозрюваних : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2016. 237 с.
- Хоменко С. Я. Особливості очної ставки за участі неповнолітнього. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 2. С. 396–405.
- Конвенція про права дитини : міжнар. док. від 20 листоп. 1989 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
- Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства : міжнар. док. від 25 жовт. 2007 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_927#Text.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-172>.
- Кузьмичов В. С. Криміналістичний аналіз розслідування злочинів : монографія. Київ : Правник, 2000. 450 с.
- Квашиш В. Е., Вавилова Л. В. Зарубежное законодательство и практика защиты жертв преступлений. М., 1996. 124 с.
- Лазарев С. М. Криміналістична характеристика та особливості розслідування втягнення неповнолітнього в заняття проституцією і сутенерства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Северодонецьк, 2019. 267 с.
- Левченко К. Б., Євсюкова М. В. «Зелені кімнати»: нормативно-правове забезпечення функціонування: посібник. Київ : Україна, 2012. 24 с.
- Леви А. А. Потерпевший в уголовном процессе : конспект лекцій. М. : РУДН, 2007. 179 с.
- Ліщинська-Мартинюк О. Тактика пред'явлення особи для впізнання крізь призму врахування психічного стану неповнолітніх потерпілих від насильницьких злочинів. *Історико-правовий часопис*. 2019. № 2 (14). С. 123–128. doi: <https://doi.org/10.32782/2409-4544/2019-2/23>.
- Метод порівняльного аналізу. *Stud.com.ua* : [офіц. сайт]. URL: https://stud.com.ua/48800/filosofiya/metod_porivnyalnogo_analizu.
- Миньковский Г. М. Особенности расследования и судебного разбирательства дел о несовершеннолетних. М. : Госюриздат, 1959. 207 с.
- Митрохина З. И. Использование данных психологии при производстве допроса. Киев : УМК ВО, 1990. 52 с.
- Словник іншомовних слів / уклад. С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. Київ : Наук. думка, 2000. 680 с.
- Мировська А. В., Гвоздюк В. В. Процесуальні й тактичні особливості допиту неповнолітніх потерпілих під час розслідування злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології* : матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 262–264.
- Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 7 лип. 2017 р. № 575. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>.
- Пронин К. В. Тактика допроса в суде: процессуальные и криминалистические аспекты : учеб. пособие. М. : Юстицинформ, 2006. 160 с.
- Семенов В. В. Напрями вдосконалення тактики допиту дітей, потерпілих від сексуального насильства. *Актуальні проблеми досудового розслідування та судового розгляду злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності дітей, шляхи їх вирішення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 19 черв. 2020 р.). Київ, 2020. С. 276–279.
- Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків : Харків. юрид., 2007. 432 с.
- Смірнова І. Особливості допиту дитини, яка потерпіла від злочину. *Вища школа адвокатури НААУ : [офіц. сайт]*. 2021. URL: <https://www.hsa.org.ua/blog/osoblyvosti-dopytu-dytny-yaka-poterpila-vid-zlochynu/>.
- Сокиран Ф. М. Застосування технічних засобів під час слідчих (розшукових) дій як елемент психологічного впливу. *Криміналістичний вісник*. 2020. Вип. № 2 (34). С. 66–74. doi: [10.37025/1992-4437/2020-34-2-66](https://doi.org/10.37025/1992-4437/2020-34-2-66).
- Сьоміна Н. А. Механізм вчинення злочину : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 216 с.

- Тетюев С. В. Роль педагога (психолога) в допросе несовершеннолетних по уголовным делам. *Правоведение*. 2009. № 5. С. 103–111.
- U.S. Code § 3509 – Child victims' and child witnesses' rights. *Legal Information Institute*. URL: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/3509>.
- Webster's third new international dictionary. Massachusetts, 1961. 2662 p.
- Зякун А. І., Прокопенко К. В. Застосування спеціальних психологічних знань під час досудових слідчих дій. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 15 (28). С. 70–75. doi: <http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2019.i15.p.70>.

Стаття надійшла до редколегії 10.08.2021

Nikitina-Dudikova H. – Ph.D in Law, Associate Professor of the Department of Criminalistics and Forensic Medicine of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8865-0061>

Comparative Analysis of Organizational-Tactical and Psychological Prerequisites for Performance of Investigative (Search) Actions with Juvenile Victims Involved

*The purpose of this paper is to determine the organizational, tactical and psychological prerequisites for investigative (search) actions performance with juvenile victims involved based on the study of foreign practices and with use of comparative method. **Methodology.** Methodological tools are selected in accordance with the identified aim, specificity of research object and subject. The general dialectical method of scientific cognition for actual phenomena, as well as its relation to the practical activities of law enforcement agencies has been applied. Special research methods selected for this task include comparative analysis – to define common and distinctive features of organizational, tactical and psychological principles of investigative (search) actions with juvenile victims involved, taking into account the experience of foreign countries; dogmatic (formal-logical) – to highlight the content of presented concepts: «organizational and tactical prerequisites of investigative (search) actions with juvenile victims involved», «psychological prerequisites of investigative (search) actions with juvenile victims involved»; method of systemic analysis – to establish a complex of organizational, tactical and psychological prerequisites of investigative (search) actions with juvenile victims involved. **Scientific novelty** stipulates substantiated thesis that it is obligatory to take into account organizational, tactical and psychological prerequisites in the course of investigative (search) actions with juvenile victims involved as it ensures both the effectiveness of pre-trial investigation and minimization of psychological trauma for these victims. **Conclusions.** Emphasis is placed on importance of best law enforcement practices (USA and Great Britain) to be considered in the context of: developing a special interviewing method for interrogation of juvenile victims based on their psychological profile; use of tactics that does meet the requirements of admissibility; ensuring a favorable psychological environment for the interviewed subjects; ensuring that investigative (search) actions are taken by the same investigator at all stages of the investigation, with sufficient expertise in the area of juvenile psychology; investigator's clarification of investigation process and the tasks to be performed while achieving the goals of criminal proceeding presented to the juvenile victim starting from the first interrogation session; continuous involvement of the same psychologist or other competent person able to provide uninterrupted support to juvenile victim during the investigation.*

Keywords: organizational-tactical prerequisites; psychological prerequisites; juvenile; victim; comparative analysis; criminal proceeding; psychological contact.